

Вікторія Пащенко

ПАНАС МИРНИЙ: ЗНАЙОМИЙ НЕЗНАЙОМЕЦЬ

Дійсний статський радник, цивільний генерал, дворянин. Його кабінет займав найбільшу кімнату в усій казенній палаті. Але поза стінами цієї установи майже до смерті П. Я. Рудченко залишався невідомою загалові, загадковою людиною.

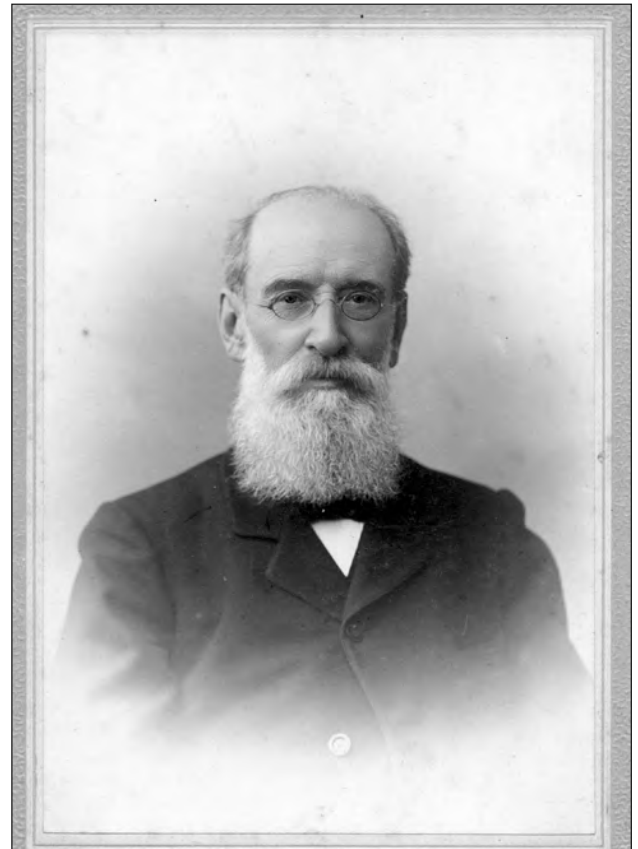
У листопаді 1871 року до Полтави переїхав 22-літній юнак. Саме йому судилося прославити наш край. Адже писав він про Полтавщину та її жителів. Ідеться про П. Я. Рудченка (Панаса Мирного).

Усі більш чи менш знайомі із творчістю письменника. А от якою людиною був Панас Мирний? Сам П. Рудченко не любив розповідати про себе й нікому не дозволяв публікувати бодай якісь дані зі своєї біографії: «Що ж до мого псевдоніму, біографії та патрета, то про се обличте думати тепера: хай, як умру, то і псевдонім розкриють, і біографію напишуть, і патрет змалюють, – якщо тільки все це на що-небудь буде потрібне, а тепера, на мою думку, – усе це лишне» [3, с. 466], – писав до Сергія Єфремова. А в листі до миргородського лікаря Івана Зубковського зазначав: «... я за жизни своей не хотел бы рекламировать своей фамилии, *серьезно считая себя недостойным тех прославлений, какие создались вокруг имени Мирного*» [3, с. 580].

Наче виконуючи цей заповіт П. Рудченка, першу біографію його опублікували лише 1920 року, уже після смерті літератора. У невеличкій брошурі «Панас Мирний. Посмертна згадка» сподвижник митця, художник, етнограф Грицько Коваленко писав: «Мирним себе нарик він, і така була його дійсна натура, – надзвичайно лагідна, скромна, тиха, добра» [1, с. 3].

Більше про цю людину ми дізнаємося зі спогадів сучасників. Співробітник П. Рудченка В. Станіславський через місяць після смерті колеги згадував, як після від'їзду ревізійної комісії з Кобеляцького скарбництва, у складі якої був Панас Якович, скарбник Данилевський сказав: «А знаєте, хто такий П. Я. Рудченко? Це ж Панас Мирний». Станіславський вірив і не вірив йому, аж поки, уже 1892 року, коли в Полтаві йшла «Лимерівна», остаточно впевнився у словах Данилевського: «Живучи в Полтаві в ті роки, коли бувала тут об'єднана трупа Садовського і Саксаганського, я мав змогу бачити раз, коли на виклик “автора” вийшов на сцену Панас Якович і йому з низьким поклоном Заньковецька піднесла вінок» [13, с. 1].

Того вечора, зачарований грою, зворушений до сліз, письменник забув свій кодекс – не розкривати псевдоніма. Так він уперше «розсекретив» своє друге ім'я. «Полтавские губернские ведомости» написали

Панас Мирний. Фото. Полтава, 1913 р.

про цю подію: «Начались шумные вызовы артистки и автора, который долго не показывался. Наконец, чуть не в десятый раз поднялся занавес и, окруженный артистами, предстал перед публикой автор пьесы, почти всем известный в Полтаве А. Я. Рудченко. Овации по адресу артистов и симпатичного автора удвоились, когда госпожа Заньковецкая, с глубоким поклоном, поднесла господину Рудченко подарок от артистов, которые тут же, окружив виновника шумных восторгов, аплодировали вместе с публикой. Картина то была невиданная в Полтаве и очень трогательная» [4].

Успіх вистави приніс нову славу її авторові, ще більшу пошану від тих, хто особисто знав Панаса Яковича.

Кілька десятиліть П. Рудченко служив у Полтавській казенній палаті (нині – будинок міської ради), на другому поверсі був його кабінет. Кожного відвідувача «вражали і понура, незграбна будівля помешкання, й пануючий скрізь бруд: заплъована, забруднена підлога, вкрита недокурками, паперовим шматтям та іншим сміттям; поколупані, роками не білені стіни, товсті

шари пороху й до всього того – постійний присмерк. Перший відділ Палати, що його начальником був П. Я., розташовувався в двох кімнатах», які були схожі на каземат, бо «мали один рядок вікон, що виходили на подвір'я, поросле старими високими й густими акаціями та берестками, через які в кімнатах 1-го відділу ніколи не було сонця, а завжди в них панував присмерок, особливо в хмарні дні, так що часами за працею просто очі лізли з лоба! <...> О, як тяжко, як нудно було в отсій брудній, прокурений тютюном <...> кімнаті-трюні провадити без кінця довгі години, дні, роки! День за днем!.. Рік за роком!.. Півжиття!..» [2, с. 240].

Але 1907 року палатою став управляяти колишній міністр внутрішніх справ Маклаков. Його «вельможний естетичний смак і аристократичну натуру “шокировали” до обурення неприємний вигляд та вбога обстановка дорученої його піклуванню й керуванню установи» [2, с. 241]. От він, добувши грошей, заходився ремонтувати й перебудовувати приміщення. За короткий час установа набула приємнішого, європейського вигляду: «Замість холодного вестибюлюлюху й смітника з'явився теплий світлий вестибюль з кахляною штучною підлогою. Кожна кімната, пофарбована в різні кольори (для П. Я. в жовтогарячий), застелена чудовим паркетом. Скрізь проведено електрику з силою лампочок, електричні дзвоники, телефони... Вікна й двері прикрасили гардини та порт'єри, а підлогу “присутствия” та кабінету управителя вкрили прегарні килими» [2, с. 241]; «Після ремонту П. Я. місця свого в канцелярії не перемінив, але сів уже не за древній облізлий простий стіл із драною чорною цератою, а за справжній письмовий стіл-“бюро” “під горіх” на тумбах із зеленим сукном. <...> Не на незграбний з продушеною цератою подушкою дерев'яний стілець сів тепер П. Я., а на легеньке віденське (плетене) крісло» [2, с. 242].

Під час ремонту будинку урядових місць 1923 року кімнати канцелярії відділу П. Рудченка залишилися за наказом влади без перебудови. А в столі Панаса Яковича ще довгий час після його смерті залишалися «таблиці, що він поробив для скорішого вирахування кількості дров, зроблені надзвичайно чепурно, але ж обшарпані від довгого тримання в руках» [13, с. 2].

Співробітники добре запам'ятали його високу видагнуту постать з обличчям поважної людини, «на його високому чолі ясно виявлявся розум, який ще ясніше світився в його орлиних очах, що вкупі з розумом і силою виявляли ще й безмежну його добрість до кожної людини. <...> Сам Мирний був високого росту, голова лиса, з сивою і великою бородою, носив окуляри, мав дуже ласкаву і приємну вдачу. Дуже приятний, ввічливий, але говорив дуже мало і більше любив слухати розмови товаришів» [5, с. 1].

В одязі Панас Якович виявляв скромність і смак: одягався в простого крою солідну одягу обов'язково темного кольору: «Так, ходив він звичайно в простому

чорному двобортному піджаці, у високій гладженій глукхій сорочці з чорною краваткою-бантиком. Круглий чорний сукняний бриль навесні та восени, а влітку такого ж фасону солом'яний бриль; чорна смушева шапка взимку, звичайні пальта по сезону (взимку – зі смушевим коміром), а в спеку літню – чорна накидка. Незмінним супутником Панаса Яковича був і взимку, і влітку чорний парасоль, завжди скручений. Та ще всяк час товаришував йому рудий брезентовий складаний портфель, що його Панас Якович часто, особливо холодної години та в негодю, чіпляв на ремінці через плече» [2, с. 239], – писав співробітник П. Рудченка М. Корсунський.

Великої неприємності завдавала Панасові Яковичу необхідність бути присутнім на врочистих службах у соборі в табельні дні, причому кожного разу за спеціальним оповіщенням поліцейстера з наказу губернатора було визначено форму одягу. Здебільшого це була парадна форма, тобто треба було бути в мундирі, який мав носити кожен службовець за своїм чином, зі шпагою, у трикутті. «У той день, коли батькові треба було йти в собор, він зранку був похмурий. Натягнувши на себе “хомут” і всю “збрую”, батько, незалежно від погоди, обов'язково надівав поверх мундира пальто, “щоб собаки не гавкали”, брав візника і при найменшій можливості наказував підіймати верх. Повернувшись із “благодарственного молебна”, батько з неприхованим задоволенням скидав із себе всю цю мішуру, надягав свій звичайний піджак, і тільки тоді обличчя його прояснювалось і він почував себе у своїй тарілці» [6, с. 4], – згадував син письменника Михайло Панасович.

Заходячи до палати, Панас Якович обов'язково вітався за руку з усіма службовцями, які траплялися по дорозі. У своєму відділі він обходив із вітанням кожного, вимовляючи звичайні, незмінні для всіх слова: «Доброго здоров'я!» М. Корсунський згадував, що, коли видавалася вільна хвилина, Панас Якович, палячи цигарку, просто, по-товариськи розмовляв зі своїми співробітниками, ніколи не розбираючи рангу й не поділяючи людей на «білу» та «чорну» кість. Колегам у будь-якій справі він намагався допомогти чи порадою, чи співчуттям: «Кожен знав, що дістане в нього найщиріше, найуважливіше, найпильніше ставлення і співчуття. <...> Ні до кого й ніколи Панас Якович не виявляв ні злості, ні неприязні, ні презирства, ні роздратованості. Він був цілком незлосливий, нешкодливий і немстивий» [2, с. 250].

М. Корсунський казав про Панаса Яковича «наш друг, зразковий, невтомний працівник і вчитель незабутній»; писав, що з іменинами чи ювілеями «всі радо й щиро вітали поважаного, справедливого й ласкавого начальника та чудесну людину, людину в цілковитім значенні цього слова, людину не в “футлярі”, а одверту душею й серцем, не гордовиту й не лукаву!» [2, с. 248].

П. Рудченко був «надзвичайно скромний, не шанобливий, не любоначальний, не кар'єрист» [2, с. 248]. З різним начальством тримав себе зовсім інакше: «...ні тіні улесливості та низькопоклонства, ні краплі одміни в обличчі та постаті, ні йоти особливих поваги та пошани, ані найменшого остраху та замішання. Узагалі всією своєю істотою Панас Якович ніби хотів довести, що ціну собі він знає та що він і розмовник однакові люди» [2, с. 248].

Часто начальство викликало керівника відділу для різних порад до кабінету: «Панас Якович ніколи не хався на запросини, не кидав “печене й варене”. Спокійно, не кваплячись, закінчував бесіду або роботу, а тоді вже й дріботів своєю характерною дрібною ходою...» [2, с. 248].

Могутній письменницький талант Панаса Мирного був скутий нелюбою службою. Але й у казенній палаті він знайшов спосіб зайнятися роботою, до якої лежала душа. Завдяки П. Рудченкові там була створена чудова велика книгозбірня, що налічувала близько 3 тисяч книжок. Допомогу Панас Якович виявляв у тому, що просив у начальства чималенький кредит на передплату журналів та купівлю книжок.

Удома П. Рудченко був мудрим і турботливим батьком і дідусям, добрим сусідом. Онука його брата Івана Білика Марія згадувала, як Панас Якович водив її по садку й пояснював назви квітів та дерев, привчав не боятися собак: «...собака – друг, погляди ей в глаза – и она тебя никогда не тронет» [11, с. 2]. Дідусь Панас стежив, щоб Марія «не чванилась перед деревенской девочкой» [11, с. 3], хоч сама була з Москви. Вечорами він часто розповідав дівчинці українські народні та свої власні казки; від нього Марія вперше почула і твори Короленка, Шевченка, Лесі Українки.

Якось колишній двірник і кучер письменника С. Н. Кочубей купив на базарі якусь книжку й читав її вголос покоївці та кухарці, а ті сміялися. «Коли це заходить на кухню Панас Якович. Поцікавився, що я читаю, та й каже: “Погану ти книжку, Степане, читаєш. Хочеш, я тобі дам хорошу книжку?” І приніс мені “Енеїду” І. П. Котляревського. Дійсно, до чого ж хороша це книжка! А як почав я читати про пекло, дивлюсь, наша баба Параска (кухарка) хреститься. Усі жарти вона сприймала за дійсність і всі вечори водила своїх знайомих слухати “Енеїду”. А я ще й додаю: “Це і вам, бабо, буде таке, якщо ви будете скупитися і погано мене годуватимете”. Не знаю, чи то “Енеїда” допомогла, чи щось інше, а годувати мене баба Параска стала ще краще» [9].

Сини Панаса Мирного в дитинстві охоче проводили час у товаристві місцевих хлопчаків, які жили по сусідству. Середульшого Михайла батько навчав прислухатися до народної мови, до співу, радив записувати цікаві прислів'я, приказки. Говорив, що цим можна зробити велику користь для вивчення нашого багатого фольклору. Михайло Рудченко згадував, як батько подарував йому книжку зі своїми творами з таким написом: «Другому моєму синові

Мині! Люби свою родину й чесно служи своєму народові. Автор» [6, с. 1]. Друзям Панас Мирний теж часто дарував книги. Яків Жарко, зокрема, писав: «Маю усі його твори, що виходили в Росії, з його написами мені і бережу їх, як святощі» [12, с. 7].

Сусід літератора Панас Григорович Латиш, який товаришував із його синами, з юних років запам'ятав купання у ставку й поїздки із сім'єю П. Рудченка на Ворсклу: «Плавав Панас Якович майстерно. Він міг десятками хвилин лежати без руху на поверхні води. Це у нас викликало особливу заздрість. Усі ми хотіли так плавати! І Панас Якович із великим задоволенням навчав цього своїх дітей і нас, сусідських хлопців. Усе життя я вдячний Панасові Яковичу, що і мене навчив плавати. А це не раз мені знадобилося, особливо, коли служив на флоті» [10, с. 1].

Усі добре знали, що Панас Мирний ніколи нікого не лаяв, навіть голосу не підвищував. П. Латиш згадував, що «найбільший осуд з його боку – це пильний і, можливо, трохи невдоволений погляд його темно-карих очей. Про нього в народі говорили, що це людина, яка вмів очима лаятися» [10, с. 2].

Михайло Рудченко згадував, що на Кобищанах, бувало, як застрягне в багнюці чиясь бричка, то так і простоїть на тому місці всю зиму аж до весни. У таку пору люди не могли завезти собі ні продуктів, ні палива. Тільки завдяки хорошим організаторським здібностям Панасові Рудченку 1905 року вдалося умовити місцевих жителів на добровільне «самоподаткування». Загальна вартість ділянки бруківки коштувала 75 карбованців. Тоді Панас Якович домовився, що по 25 крб. заплаять домовласники, які живуть по обидва боки вулиці, а третю частину виплатить міська дума. Бурхливі збори мешканців 3-ї Кобищанської вулиці проводилися на подвір'ї чиновника. Бідняки погодилися здавати гроші без будь-яких розмов, а заможні зразу запротестували. Вони мали добрих коней і сподівалися, що за будь-якої погоди ті витягнуть їхні брички. Та письменник зумів умовити й цих людей. І в буремні дні 1905 року бруківку таки проклали.

П. Рудченко всіляко намагався бути корисним бідному людові. Відаючи пенсійними справами в казенній палаті, він сам виявляв інвалідів, сиріт і допомагав їм.

Михайло Панасович згадував, що поруч із їхнім помешканням жив пічник Митрофан Кисіль, колишній солдат, учасник японської війни, поранений у боях: «Кисіль не раз бував у нас, ремонтував печі, трусячи сажу, і в розмові скаржився на тяжкі часи, бо через рану не міг працювати стільки, щоб заробити на прожиття. Батько <...> змусив його добути потрібні документи, сам написав йому заяву, узяв усе це, і незабаром Кисіль одержав пенсію» [6, с. 2]. Також одному миколаївському солдатові, який двадцять п'ять років поневірявся в царському війську, П. Рудченко виклопотав пенсію. Узявши у старого потрібні папери, написавши йому прохання і здавши все це до своєї

канцелярії, через деякий час приніс дідові не тільки пенсійну книжку, але й видані за кілька місяців кошти. Водночас Панас Якович бував дуже незадоволений, коли йому за ці добрі вчинки дякували...

Колишній сусід митця Т. Глущенко говорив: «Коли проходиш біля його могили і пригадуєш його ясні круглі очі й таке добродушне обличчя, мимоволі згадуєш його життя, яке він присвятив народові. <...> Так і хочеться скинути шапку і сказати: “Спасибі тобі, батьку Панасе, за твоє піклування”» [8, с. 1].

Усіх, кому пощастило зустрічатися з Панасом Яковичем Рудченком, уражали його людяність, доброта, справедливість. Сучасники називали талановитого полтавця прегарною, світлою, ідеальною людиною. Мабуть, тільки з такими якостями стають великими письменниками і здобувають невмирущу славу в історії.

Джерела та література

1. Коваленко Гр. Панас Мирний. Посмертна згадка / Грицько Коваленко. – Полтава, 1920.
2. Корсунський М. Панас Якович Рудченко (Панас Мирний) як службовець, громадянин і людина. Знадоба до загальної характеристики / Микола Корсунський // Червоний шлях. – 1927. – № 7–8.
3. Мирний Панас. Зібрання творів : у 7 тт. Т. 7 / Панас Мирний. – К. : Наук. думка, 1971.
4. Полтавские губернские ведомости. – 1892. – № 30.
5. Репетін П. О. Мої спогади / Петро Репетін // Архів Полтавського літературно-меморіального

музею Панаса Мирного. – Арк. 98-д.

6. Рудченко М. Спогади про мого батька / Михайло Рудченко. – Полтава, 1939 // Архів Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного. – Арк. 176-д.

7. Спогади Ананія Коломенського про Панаса Мирного / Ананій Коломенський // Архів Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного. – Арк. 94-д.

8. Спогади Г. Глуценка про Панаса Мирного / Григорій Глущенко // Архів Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного. – Арк. 102-д.

9. Спогади Кочубея С. Н. про Панаса Мирного / Степан Кочубей. – Полтава, 1962–1963 рр. // Архів Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного. – Арк. 97-д.

10. Спогади Латиша П. Г. про Панаса Мирного / Панас Латиш. – Полтава, 1962–1963 рр. // Архів Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного. – Арк. 95-д.

11. Спогади М. О. Гольдман про Панаса Мирного / Марія Гольдман. – Москва, 1962 // Архів Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного. – Арк. 105-д.

12. Спогади Якова Васильовича Жарка про Панаса Мирного / Яків Жарко // Архів Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного. – Арк. 88-д.

13. Станіславський В. І. Спомин про П. Я. Рудченка / Василь Станіславський. – Полтава, 1920 // Архів Полтавського літературно-меморіального музею Панаса Мирного. – Арк. 89-д.

Микола Гринь

СКАРБНИК ІЗ «СКВЕРНОГО ГОРОДА» З «ЛІТЕРАЦЬКОЮ ВДАЧЕЮ» В ДУШІ, ЯКИЙ НЕ КОРИВСЯ «МОСКОВСЬКІЙ ВОШІ» (Панас Мирний у Прилуках)

Життя в «навісній тюрмі – Прилуках» понад століття залишається «білою плямою» в біографії Панаса Мирного, душа якого рвалася прислужитися рідному краю і 170-річчя з дня народження якого відзначаємо цього року.

«КРАСА І СИЛА ЛІТЕРАТУРИ НАШОЇ...»

У Прилуках, майже на перехресті Київського шляху та вулиці Ярмаркової, у затінку вікових дерев розташований кам'яний будиночок під чотирихилим дахом із лицьованими зовні керамічною плиткою стінами. На його фасаді – гранітна меморіальна дошка. Вона інформує, що в цьому будинку, де до революції

базувалося повітове казначейство, в 1865–1867 роках служив Панас Якович Рудченко, він же – видатний український письменник Панас Мирний.

– Будинок був споруджений у середині дев'ятого століття. Трохи більше за десятиліття до приїзду Панаса, – розповідав на моє прохання під час знайом-

